

ש מ ח ה פ י ש ר / גבעתיים

הוראת הנושא 'שבת' בבתי הספר בתפוצות

מ ב ו א

כידוע מחייבים רוב אומות העולם יום מנוחה אחד בשבוע; מדינות רבות חקקו חוקים בדבר סדרי יום המנוחה. אך דומני, כי אין מדינה שחוקיה קבעו כיצד יבלה הפרט את יום המנוחה שלו. החוקים הקיימים אינם מגבילים את האדם מלעסוק במלאכה בביתו למען שפר את מצבו הכלכלי או למען כל מטרה אחרת. כל זה אמור אצל אומות העולם, ואילו שבתה של ישראל – היא איננה יום מנוחה סוציאלי בלבד; השבת היא יום מנוחה וקדושה; היא ממלאה צורך אמונתי-דתי: 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ – על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשוהו'¹ השבת שלנו איננה פרי איבולוציה או ריבולוציה של החברה, היא ניתנה מאת הבורא. ולכן היא שונה במהותה מיום המנוחה השבועי המקובל אצל אומות העולם. עלינו להדגיש רעיון זה, כי בלעדיו אנו מאבדים את הבסיס היסודי ביותר של השבת. לצערנו, יהודים רבים בתפוצות אינם רואים בשבת אלא יום מנוחה בלבד, ובייחוד כשהוא קשור ביום המנוחה הבא אחריו (והוא כיומא אריכתא, week end בלע"ז, לא מעט תלמידים שלנו מונים את ששת ימי המעשה מיום שני ולא מיום ראשון). עלינו להפריד בין הדברים האלה, כי המרחק ביניהם הריהו כרחוק מזרח ממערב. אין חולק על-כך, שהשבת היא מערכי היסוד ביהדות; ולכן אין לתאר בית-ספר יהודי, שנושא השבת אינו עומד בו במרכז תכנית הלימודים. ברם, העובדה שהשבת חוזרת במחזור שבועי – שבוע אחר שבוע – מחלישה את הזיקה, וגורמת להסתת הדעת מנושא טעון ערכים זה².

1 שמות יט, יא.

2 לאחרונה התחילו גם בארץ לדבר על 'סוף שבוע' וכבר שמעתי יהודי מברך את חברו ביום שישי ב'סוף שבוע טוב'.

3 להוראת החנים, החלים אחת בשנה, מקדישים שעות רבות ללא כל יחס לגבי הוראת הנושא 'שבת'. שעות רבות מוקדשות בבית-הספר היהודי בתפוצות להכנת ליל-הסדר וכד'.

במאמר זה ננסה להצביע על חלק מן הבעיות שעלינו להתמודד אתן בהוראת נושא חשוב זה, ונשתדל להציע דרכי הסברה והוראה. עמדתנו היא שעל המורה להכיר את הסביבה בה הוא פועל ולהתמודד עם בעיותיה.

א. בעיות בהוראת הנושא שבת (א) הבית והסביבה

אין ספק שהבעיה היסודית ביותר העומדת לפני המחנכים במרבית בתי-הספר היהודים בהוראת נושא השבת – היא בעיית הסביבה החילונית ולפעמים גם הבית החילוני, חילול שבת נראה לעין כל – הנה חנות יהודית הפתוחה בשבת, והנה יהודי הנוסע במכוניתו בשבת, והנה יהודי אחר המטלטל בשבת וכו'. תמונות כאלה שכיחות ועינינו רואות...⁴

הבעיה חמורה יותר כאשר הבית ריק מקדושת השבת (ההורים עובדים בשבת) ואין כמעט כל קשר בין תכנית הלימודים לבין אורח החיים של התלמידים והוריהם. אמנם בעניין זה אין בעיית השבת עומדת בפני עצמה והיא חלק אינטגרלי ממכלול הבעיות של החינוך היהודי בתפוצות, אך השבת היא יום תחילה למקראי קודש ומשמשת אבן בוחן ואב-טיפוס בהבלטת בעיה זו.

(ב) 'עשה' ו'לא תעשה'

השבת כוללת מצוות 'עשה' ומצוות 'לא תעשה'; אך מצוות ה'לא תעשה' מרובות הן, כפי שהן מרובות בכלל תרי"ג מצוות. ואילו החינוך המודרני גורס את ה'עשה'; העשייה וההתנסות הן מלות הקסם של הפעילות החינוכית בימינו. והשבת עיקר תביעותיה הן 'אל-תעשה' ו'אל-תנסה' – כיבוש זריסון עצמי על כל צעד ושעל. יתר-על-כן, אנו חיים בעולם מתירני מלא אכזרי הנאה למיניהם – כיצד נחנך את תלמידינו בצווים שה'לא' מרובה בהם על ה'כן'?

יש לחפש את התשובה בהליכה בדרך של זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו; נלמד את ה'שמור' יחד עם ה'זכור'. לדוגמה: אסור להדליק חשמל בשבת,

4 ואל יטען הטוען כי מצב דומה קיים במדינת ישראל – הדבר אינו כך; במדינת ישראל אל מתנהל מאבק על דמותה של השבת. יתר-על-כן, התלמיד בישראל מודע מקטנותו לקיטוב בחברה הישראלית בין דתיים לחילוניים, ואילו בחוץ-לארץ הורים מחללי שבת בפרהסיא אינם נמנעים מלשלוח את ילדיהם לבית-ספר יהודי המזדהה עם ערכי המסורת והמצהיר על חינוך לתורה ולמצוות.

אבל מותר להשתמש בתשמיש על-ידי שימוש בשעון שבת. נרבה בפרטים על שעון השבת ועל ידי כך נחזיר את קיום הלאו בדרך החיוב⁵.

(ג) לימוד מתוך הבנה

אנחנו נוטים היום להרגיל את תלמידינו לחשיבה ביקורתית יוצרת ואנו רואים בכך עקרון בחינוך המודרני, ואילו כשאנו באים ללמד דיני שבת (וגם מצוות אחרות ש'בין אדם למקום') נתקלים אנו בשאלות של מאמינים 'למחצה לשליש ולרביע' הניגשים 'בהבנה קונסטרוקטיבית' כביכול לדיני השבת, אך אינם מבינים מדוע 'פעולות קטנות' כגון הדלקת חשמל – אסורות בשבת. שאלות מסוג זה מתעוררות יותר ויותר ככל שהטכניקה מתקדמת, ולא תמיד ימצא להן המורה תשובה בספרי הלימוד שבידו ושבידי התלמידים. על המורה – שאינו יודע – לעיין בספרים או לפנות למורי ההוראה שבימינו, כדי לקבל הסברים ותשובות מספקות. אך אין להסתפק בתשובה: 'כך כתוב בספרים', (להלן נביא דוגמאות אחדות מן הספרות ההסברתית). עלינו לקיים את צו הפסוק 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם' עלינו להטריח עצמנו להבין טעמי הדבר ופירושו 'כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם⁶. התלמיד היהודי הגדל בעולם הנוצרי-חילוני הסובב אותו צריך לחוש את היהדות ממשי: לראות אותה בעיניו, לטעום אותה בפיו, לשמוע אותה באזניו ואחרון אחרון להבין אותה ולהזדהות איתה⁷.

(ד) בעיית הכמות

בהוראת דיני שבת קיימת גם בעיית הכמות. דיני שבת מרובים הם ולא תמיד הם קלים להסברה לתלמיד בגיל בית-הספר היסודי (דיני הרשויות). אל יהא המורה צמוד לספר הלימוד שבידו, אלא יתאים את החומר ואת הסדר לגיל התלמידים, להתעניינותם ולמטרות בשנת לימודים מסויימת.

5 דוגמה יפה לשימוש בדרך זו ראה: 'בשדה חמד' ה'תשכ"ט עמ' 8; ד"ר מוריאל מצטט את שיטתו של אחד המורים, המנסה להסביר כיצד מצוות איסור הנסיעה וההתרחקות (תחומים) תקבל משמעות חיובית, אל תאמר: אל תסע! נאמר: הישאר אצל עצמך ואהוביך!

6 עי' רשימת שמות כא, א.

7 ראה דבר ביקורתו של פרנץ רוזנצווייג על הוריו ב'נהריים' הוצאת מוסד ביאליק ירושלים עמ' ח.

ב. מטרת בהוראת הנושא שבת בכל שנות הלימודים להלן ראשי פרקים של מטרת היסוד בהוראת הנושא שבת. אין הרשימה באה אלא להצביע על האפשרויות הרבות הטמונות בחינוך לשבת ועל השלכו-תיה על חינוך האדם היהודי בכלל.

(א) המטרה הדתית-התיאולוגית — השבת כעדות לבריאת העולם ולבריאת האדם בתוכו — 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ — — — על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו'⁸ — השבת כמצווה דתית!

(ב) המטרה הדתית-לאומית — השבת כאות לברית שבין ה' וישראל — ('ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם')⁹.

(ג) המטרה הדתית-היסטורית — השבת כיסוד לגאולת ישראל ממצרים — 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה וכו'¹⁰.

(ד) המטרה החברתית-מוסרית — השבת כיסוד לתחיקה הסוציאלית. יום של שוויון המעמדות ('למען ינוח עבדך ואמתך כמוך'). אדם שטעם טעמה של חירות, ולו ליום אחד, לא ירצה עוד לשוב לעבדות.

(ה) המטרה החברתית-תרבותית — יום של לימוד תורה, לימוד בצוותא, דרשת הרב¹² (הרחבת האופקים התרבותיים), ביקורי שכנים וכדומה.

(ו) המטרה החברתית-חינוכית — המשפחה במרכז השבת. ברכת הילדים בליל שבת, שלוש הסעודות, זמירות שבת. דברי תורה ליד שולחן שבת וכדומה.

(ז) המטרה הרוחנית-נפשית — מנוחת הגוף ושיחרור מכל מתח גופני ונפשי (כולל שיחרור מהטלוויזיה) במיוחד בעידן הטכנולוגי כאשר המכוונות שהאדם יצר הולכות ומשתלטות עליו ועל זמנו; האדם נשאר לנפשו.

(ח) המטרה הפסיכולוגית — הרמוניה בסדר הימים, תחושת המחזוריות וקצב הזמן.

8 שמות יט, יא.

9 שם לא, יז.

10 דברים ה, טו.

11 'כי ה' קידש זה היום זימנו לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים' — ראה סירוש ראב"ע לשמות כ, י.

12 ראה 'ילקוט שמעוני' לפתיחת 'ויקהל משה'.

ג. דרכי הסברה והשימוש בהן

שתיים הן הדרכים שעלינו להשתמש בהן זו ליד זו.

(א) דרך ההגיון והשכל. חכמינו חיפשו דרך אל שכלו של האדם ואל הכרתו, אפשר שרבים שבו אל היהדות או התחזקו ביהדות בזכות דרכי הסברה אלו. להלן נביא דוגמאות אחדות לדרך זו.

(ב) דרך החוויה והרגש. בזמן האחרון מסתמנת נטייה בקרב הדור הצעיר להתמודד עם המעשה דרך החוויה (EXPERIENCE) ההוכחה השכלית הטהורה אינה חשובה בעיני הדור הצעיר כמו החוויה המתלווה למעשה; דיה לחוויה להצדיק את השייה. היהדות הכירה דרך זו מאז מעמד הר סיני ודבקה בה עד היום הזה. עלינו, איפוא, לטפח מחדש דרך זו בחינוך. בפרק על אמצעי הוראה וחינוך נציע הצעות מעשיות בכיוון זה, אך כאן נצביע על לימוד החוויה בדרך פורמאלית. אמת הדבר שההסתייעות בחוויה אינה יכולה לבוא במקום החוויה עצמה. מושגים כמו 'כיסופי שבת' או 'רזא דשבתא', יובנו לתלמידים הרבה יותר אם יחיו בפועל חוויה של קבלת שבת כמו שקיבלו אותה אנשי הקבלה בצפת. ברם, באין ברירה, אפשר וצריך לעורר את החוויה דרך היצירה הספרותית (תלמידים מסוגלים לדמות לעצמם זמן ומקום ולחיות את החוויה; בקש מהם לעצום עיניים ומיד הם 'רואים' ומשתתפים בחוויה) נמצא קטעי קבלה, סיפורי חסידים וקטעי שירה ופרוזה, שבהגשה נכונה יש בהם כדי לעורר את החוויות הרצויות ודרך החוויות נגיע לדינים הלכה למעשה (פרטים נוספים ראה בפרק הבא).

להלן דוגמאות אחדות להסברת ענייני השבת.

הסברת המושג מלאכה

ר' שמשון רפאל הירש בפירושו לפסוק 'לא תעשה כל מלאכה' אומר שהמושג 'מלאכה' אינו מרמז כל עיקר למאמץ גופני כלשהו. קרוב למאתיים פעם מופיעה מלה זו במקרא ואף פעם אין פירושה עבודה הדורשת עמל. 'מלאכה' 'מלאך' הן משורש אחד ובשתייהן הכוונה העיקרית היא: מילוי שליחות ותפקיד. לפיכך לא נקרא מלאכה למעשה שיש בו עבודה גופנית דווקא, אלא לביצוע תכלית של יצירה, של איכות העבודה. יכול אדם לעמול ולעבוד כל היום, אך אם לא יצר ולא הוציא לפועל איזה רעיון ומחשבה באמצעות כשרונו הרי שלא עשה מלאכה כלל (ההדגשות שלי שם).

הסברת המגמה של איסורי מוקצה

ד"ר ברט בספרו 'דורנו מול שאלות הנצח'¹³ כותב בין השאר, שיש הלכות 'קלות'

שהן טפלות בעיני רבים ובלתי חשובות או 'סייגים גרידא'. ודווקא הלכות קלות אלו תורמות הרבה לצביונה המהפכני של השבת. 'בוא וראה כמה מקיל עליך איסור 'מוקצה' להוציא מלבך כל מחשבות חול כאשר אין בכיסך לא הארנק ולא הכסף ולא העט הנובע ולא העיפרון. אם אין אתה בא במגע לא עם כלי עבודה ולא עם מכשירי בישול, לא עם נפט ולא עם גפרור' (ההדגשות שלי ש"פ).

איסורי תחומין

'רבים רואים בתקנה של עירובי תחומין ועירובי חצרות הכבדה יתירה על האדם, שכן אסור האדם לביתו ולחצרו ולעירו ואינו רשאי לזוז מהם ונמצא איסור זה צער הוא לאדם, ואינו משום עונג שבת כלל וכלל. ואם גם מתוך ההשקפה הראשונה יראה לנו דבר העירובין ככבלים נתונים על האדם, שאינו רשאי לילך ולטלטל חפציו ממקום למקום... ואף-על-פי-כן אסרו את זה - - - והרי הדבר מתפרש יפה; איסור זה הבא לצמצם את חופש התנועה של האדם, בא לטובתו, כי הוא מכריח את האדם לשמור על כוחותיו ולשבות שביתה מלאה מכל מעשה החול - - - ואלמלא באה ההפסקה של השבת הגזרת על האדם את המנוחה הגמורה, לא היה בא מרצונו הטוב לכלל חקיקת חוקי מנוחה לעצמו ונמצא מפסיד את עולמו - 'האדם'¹⁴.

הבערת אש

'וזהויר לדורות', 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת'¹⁵ והוא כאילו אמר: לא תעשו מלאכה בכל מושבותיכם. וכלל כל המלאכות במלאכת אש, כי כידוע שרוב המלאכות שבני אדם מתעסקים בהם אינם אלא על-ידי האש, כי האש סיבתם ועיקרם, ולכך תיקנו לנו רז"ל במצוות ההבדלה במוצאי שבת, שהוא תחילת היתר המלאכות לברך על האש 'בורא מאורי האש', לפי שהאש תחילת המלאכות, במעשה בראשית, וכעין שכתוב ביום הראשון 'יהי אור'¹⁶.

הערה: רעיון זה ניתן להדגשה יתירה. בימינו כשזרם החשמל ממלא מקום האש ורוב המלאכות שלנו מתבצעות בעזרת יצירת מעגל חשמלי. ברור, איפוא, שאילו לא נאסרה עלינו הבערת אש לא היתה השבת ניכרת כלל. (שימוש בעשרות מכשירי החשמל, נסיעה במכונית וכו').

קידוש על היין

'משורשי מצווה זו, כדי שנתעורר מתוך מעשה זה לזכר גדולת היום ונקבע בלבנו אמונת חידוש העולם 'כי ששת ימים עשה ה' וגו'. ועל-כן נתחייבנו לעשות המעשה עם היין, לפי שטבע האדם מתעורר בו הרבה שהוא סועד ומשמח. וכבר אמרתי לך, כי לפי התעוררות האדם ומעשהו, יתפעל אל הדברים לעולם. ומזה השורש אמרו בגמרא זכרונם לברכה, שאם הפת הביב על אדם יותר, שיקדש על

14 מתוך 'מדרש משה' לרבי משה נכט מובא ב'ספר השבת' עמ' 137. ההדגשות שלי - ש"פ

15 שמות לה, ג.

16 מתוך פירושו של רבנו בחיי, עי' ב'ספר השבת' עמ' 105.

הפת, כי אז מתעורר טבעו יותר למה שהוא תאב, ואף-על-פי שביציאת היום לא אמרו כן, אלא שחייבו להבדיל בין על כל פנים – גם בזה צדקו, כי הם זכרו גם לברכה, גם התורה השלימה, יבחרו לעולם ברוב. ובאמת כי רוב העולם יתאו אל השתייה במו-צאי שבת יותר מן האכילה, לפי שכבר קבעו סעודה גדולה ביום לכבוד השבת¹⁷.

בעל ספר החינוך מצביע כאן כמו במצוות רבות אחרות, על הקשר בין החוויה והמעשה, וכפי שכתבנו לעיל עלינו להרבות בשימוש בדרך זו הלכה למעשה.

ד. אמצעי הוראה פורמאליים

(א) אין ספק שרוב הכללים היסודיים של דרכי הלמידה חלים גם על הוראת הנושא 'שבת'. יתר-על-כן, בגלל קדושת החומר, ובגלל האחריות החינוכית המוטלת על המורה, חייב הוא להכין את השיעור הפורמאלי בהתאם לכל כללי הדידאקטיקה המקובלים. עליו לעשות את כל המאמצים כדי שהשיעור יהיה חוויה ריגושית ואינטלקטואלית לתלמיד. עליו להשתמש בכל אמצעי ההמחשה העומדים לרשותנו כיום ולגוון את השיעורים.

אני סבור כי דרך השיעורים הבנויים כהלכה ניתן להקנות את החומר מבחינה מטריאלית ולחנך את התלמידים מבחינה השקפתית וכבר אמרו המחנכים הגדולים שהערובה הטובה ביותר לחינוך טוב היא ההוראה המעולה. הטפת מוסר אינה מועילה הרבה ואם מרבים בה הרי היא עשויה גם להזיק.

(ב) ההצלחה בהוראת הנושא 'שבת' תלויה במידה מרובה בתכנית ברורה שתקיף את כל שנות הלימוד. על המורה להכיר את התכנית כולה. טוב ללמד דיני שבת בכל שנה בעונה מסויימת (חודש חשוון או חודש טבת נראים כחדשים מתאימים לכך). התלמידים יחזרו כל שנה על החומר שלמדו בשנה הקודמת ויוסיפו מעגל חדש, אפשר שבמשך שמונה שנות לימוד יקיפו התלמידים את הנושא לפרטיו (מוכן שבבית הספר התיכון יש לפתח מעגלים חדשים).

(ג) את לימוד דיני השבת נקשר עם לימוד תורה. הפסוקים בתורה או בנביאים ישמשו מורה דרך ונקודת מוצא. ידעו התלמידים שהתורה שבעל-פה היא חלק בלתי נפרד מן התורה שבכתב. מצד אחד יראו ויבינו את המשמעות הפרשנית בכל דברי התורה שאינם ככתבם וכלשוונם (כגון) אל יצא איש ממקומו ביום השביעי¹⁸, ומצד שני ידמו שבלי התורה שבכתב אין קיום למציאות של התורה שבעל-פה.

17 ספר החינוך מצווה לא – קידוש שבת בדברים.

18 שמות טז, כט.

(ד) ניתן לשלב את נושא השבת גם בשיעורי עברית או ספרות. ישנן אנתולוגיות יפות על השבת ובהן סיפורים ואגדות המתאימים לרמות שונות. התלמידים יקבלו מהם מושג נכון לא רק על דיני שבת אלא גם על נשמת השבת ונשמת האדם מישראל בשבת. הסיפורים והדינים יש לימו זה את זה.

(ה) דרכי הוראה וחינוך בלתי פורמאליות קדושת השבת אינה באה מאליה; רק מי שטרח בערב שבת אוכל בשבת. ההכנות לשבת הן מהותיות לא פחות מן השבת עצמה. הדלקת הנרות אינה מעשה פתאומי, המכניס אור לדירה, כי אם סמל וסימן שנגמרו כל ההכנות לשבת, הוסרו כל המכשולים, תיכנס השבת ותתקבל כראוי למלכת הימים¹⁹. מכאן שיש לנצל הזדמנויות רבות, במסגרת בית-הספר, להכין את התלמידים לשבת.

להלן דוגמאות אחדות לניצול אפשרויות לכך, הן לפני שבת והן בשבת. יוזמה ברוכה של המנהל וחבר המורים תגלה פעולות ומעשים הרבה, שיביאו ליצירת היחס הנפשי אל השבת. ייתכן כי גם אלה מן התלמידים שלא יקיימו את השבת על כל פרטיה ודקדוקיה, יתייחסו אליה ואל שומריה בדרך-ארץ ובגעגועים שבלב ואין לזלזל גם בהישג זה.

(א) נעודד את התלמידות לעזור לאם בהכנת הבית לשבת. תרקומנה הבנות מפות לכיסוי החלות, תלמדנה להכין עוגה מיוחדת לשבת, לסדר פרחים לשבת וכד'. ואילו הבנים ילמדו לקרוא בתורה, ילמדו את טעמי ההפטרה (ולא רק לבר מצווה) ויתכוננו להגיד 'דבר תורה' ליד שולחן השבת.

(ב) ביום שישי עם סיום הלימודים (או בשבת אם אפשר) תיערך תכנית מסיבת שבת. הכל לפי דרגת הכיתה. התכנית תכלול סיפור או אגדה על השבת ולפעמים המחזות אגדה; משהו מפרשת השבוע, אפשר גם 'חידון פרשת השבוע', שירי שבת, לימוד שיר חדש, זמירות שבת 'לימוד דין מדיני השבת, דקלומים וכדומה'. כל שבוע יודיע תלמיד אחר על זמני כניסה ויציאה של השבת וכדומה (רצוי להכין פלאקט קבוע לכך).

(ג) קיי שו ט י ם ו פ ל ק א ט י ם, לפחות פעם בשנה (בסיום עונת לימודים על הנושא 'שבת') תיערך תערוכה קטנה על הנושא; התלמידים יפרסמו מפרי עבודתם (ציורים, רקמות, מחברות על הנושא שבת, סיפורים מקוריים של התלמידים, ספרים על שבת וכו') רצוי לשתף את ההורים בהכנת תערוכות כאלו או לדאוג לפחות שיבקרו בתערוכה.

(ד) מניין השבת מתנהל בהדרכת מחנכים; התפילה בשבת צריכה

19 דורנו מול שאלות הנצח עמ' 33.

להביא את הילדים להתרוממות הנפש. אפשר לקחת קבוצת תלמידים אל בית-כנסת בעל צביון מיוחד ושם יעמדו על האופן והדרך בהם מבטאים יהודים את קדושת השבת.

(ה) אם התנאים מאפשרים (רצוי ליצור תנאים כאלה!) יוזמנו התלמידים לבילוי שבת בתחומי בית-הספר. יום השבת יתוכנן לכל פרטיו ודקדוקיו למען לא ייהפך ליום של בילוי בצוותא גרידא, אלא ליום של התעלות וקדושה. מוטב להתחיל בתחום של כיתה או שתיים בלבד, ולהרחיבו אחרי שהנסיון עלה יפה.

(ו) הזמנת תלמידים לבית המורה לשבת כולה או לשולחן השבת (תלוי בתנאי המקום), הזמנה כזאת תתרום הרבה לפיתוח אישיותו של התלמיד וליצירת יחס חיובי יותר לערכי השבת.

התלמיד יראה את ההלכות בהתגשמותן. ברור שלחוויה כזאת תהיינה השלכות רבות בכל תחומי היחסים בין המורה לתלמידים ובין המורה להורים. על המורים לבסות גם דרך זו וסוף הברכה לבוא.

(ז) עריכת סימפוזיונים על נושא השבת בכיתות הגבוהות. התלמידים יכינו שאלות ויזמינו אנשי-שם לדיון. סימפוזיון מוצלח אחד שקול כנגד שיעורים פרונטאליים הרבה, הן מן הבחינה של רכישת ידע והן מבחינת ההזדהות עם הנושא הנדון.

(ח) חידון על נושא השבת אפשר לערוך פעם אחת בשנת הלימודים. גם לחידון כוח מושך, ומתוך שלא לשמה בא לשמה.

(ט) פרשה מיוחדת היא החינוך לשבת במחנות הקיץ דומני, שהפונטנציאל החינוכי הטמון בשבע-שמונה שבתות המחנה טרם נוצל כראוי. נעשו דברים יפים במחנות השונים, אך עדיין אין רישומה של הפעולה ניכרת כל ימות השנה. ידוע לי לפחות מחנה אחד (מורשה) אשר קבע את השבת כנושא המרכזי של המחנה לשנת תש"ל. בכל אופן לפנינו הזדמנות טובה לנטיעת חוויה של שבת בלב ילדי ישראל, חוויה שיש בה הלכה ומעשה כאחד.

דברי סיכום

התוויון (בראשי פרקים) דרכים להוראת נושא השבת בתפוצות. המציאות החילונית בגלויות אוכלת, לצערנו, כל חלקה טובה. הישגים של ממש מחייבים פעולות של ממש בתוך בית הספר ומחוצה לו, טוב יותר לעורר את חוויית השבת בתלמידים על-ידי חיים במחיצתם של אנשים, שיש להם חוויה זו. ההשתתפות בסיטואציות דתיות וחברתיות תביא את התלמיד לפיתוח נסיון

דתי משלו. דרך זו אפשרית, כמובן, רק אם המחנכים עצמם הם נושאי כל הערכים שהזכרנו.

אנו גזכה בשיתוף פעולה עם ההורים רק אם הם ירגישו, שמלאכתנו נעשית בכנות בהתמדה ומתוך אהבה והתלהבות לעניין השבת²⁰. האחריות היא גדולה והמשימה אפשרית אם ניגש למעשה החינוך בכלים הנכונים ונהיה מצויידיים בידע רב, תמימים ובטוחים בדרכנו. לא נותר לנו אלא להפיל תחינתנו לפני השי"ת שיצליח דרכנו להנחיל את השבת לילדי ישראל בצורה השלימה והנדרת הבאה לידי ביטוי בתפילה.

מנוחת אהבה ונדבה מנוחת אמת ואמונה
 מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח
 מנוחה שלימה שאתה רוצה בה
 יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם
 ועל מנוחתם יקדישו את שמך.

20 מצאתי אוזן קשבת אצל הורים רבים כשטענתי 'עשה זאת ביום ראשון', כלומר – אין צורך בחילול שבת. בעניין זה לפחות שפר חלקם של ילדי התפוצות מחבריהם שומרי השבת בישראל.